

УДК 378.14

І. В. СЕРЕДА

м. Миколаїв, Україна

ТЕХНОЛОГІЯ САМОВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЗАСІБ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В СУЧАСНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Автором статті розкриваються теоретичні та методичні аспекти технології самовиховання особистості як засобу виховної роботи зі студентами в сучасному університеті.

Ключові слова: самовиховання особистості, технологія самовиховання, виховна робота у ВНЗ, засоби виховної роботи, сучасний університет.

Постановка проблеми. У європейській культурі існує поняття “людина, що сама себе створила”, тобто власними зусиллями піднесла себе на вищий рівень розвитку. Така самотворчість дуже поважається у суспільстві і вважається високою моральною та соціальною чеснотою. У нашій, вітчизняній, суспільній свідомості самовдосконалення поки не має такої високої оцінки. Проте сьогодні в умовах загострення проблем цивілізації проблеми людського життя, його сенсу, творчої побудови з метою максимального самовдосконалення і самореалізації особистості, а також розуміння унікальності життя, повага до іншої особистості, нації, держави набувають особливої актуальності.

Пріоритетами вітчизняної системи освіти визначаються максимальний розвиток і реалізація кожної особистості як громадянина України, здатність навчатися впродовж життя. Сьогодні суспільству потрібні такі фахівці, які не просто володіють визначеною сумою знань, а які є активними, здатними брати на себе відповідальність, творчо вирішувати складні завдання, такі, які прагнуть і можуть саморозвиватися. Ці завдання законодавчо закріплені на державному рівні “Концепцією національного виховання” (1994), “Концепцією виховання дітей та молоді у національній системі освіти” (1996), “Національною доктриною розвитку України в XXI столітті” (2001), Національною програмою виховання дітей та учнівської молоді (2004) та іншими документами.

Надзвичайно важливу роль у виконанні цих завдань відіграє університетська освіта. На час навчання молоді людини в університеті припадає період найбільш інтенсивного розвитку її інтелектуальних, моральних та фізичних можливостей. У молоді людини студентського віку (17-23 роки) внаслідок її психологічних особливостей найбільш активно виявляється потреба в самовираженні, самоствердженні, самореалізації. Вона прагне самовдосконалення, самороз-

витку. Але в той же час молоді люди цього віку не завжди володіють методами самовдосконалення, самопроектування, побудови програм власного життя і розвитку. А якщо навіть володіють у тій чи іншій мірі, не завжди використовують адекватні, оптимальні методи. Наслідок цього – невпевненість у собі, знижена самооцінка, невдоволеність собою і власним життям.

Отже, сучасна університетська освіта має забезпечувати підготовку фахівця, не тільки здатного надавати освітні послуги, а і зорієнтованого на особистий розвиток і саморозвиток, спроможного бути суб'єктом організації власної життєдіяльності. Шлях до вирішення цих питань – оволодіння студентом технологією самовиховання під час навчання в університеті, формування його самовиховної активності.

Аналіз останніх досліджень. Педагогічною наукою накопичено значний досвід із вивчення теорії та практики самовиховання особистості. Сутність, особливості, основні напрями і методи самовиховання розкриті в працях О.І. Донцова, С.Г. Карпенчук, О.І. Кочетова, Л.Н. Куликової, П.Н. Осипова, Л.І. Рувинського, М.Г. Тайчинова та ін. Методичні аспекти організації самовиховання молоді стали предметом аналізу В.Б. Бондаревського, Р.С. Гариф'янова, М.Ю. Красовицького, В.М. Оржеховської, Г.К. Селевка, В.О. Сухомлинського, І. Томана. Проте проблема системного аналізу та узагальнення технології самовиховання особистості ще недостатньо досліджена у теоретичному та методичному аспектах.

Метою даної статті є розкриття теоретичних та методичних аспектів технології самовиховання особистості як засобу виховної роботи у сучасному університеті.

Виклад основного матеріалу. Сучасна психолого-педагогічна думка визначає загальний зміст самовиховання як свідому, планомірну діяльність людини, спрямовану на вироблення в собі бажаних якостей. Головною метою технології самовиховання є оволодіння особистістю

культурою самовиховання, набуття досвіду самовиховної діяльності, самовдосконалення. Вона реалізується у цілому ряді завдань, які має розв'язати особистість:

- самопізнання свого внутрішнього світу, самопостереження, самодослідження і самоаналіз власних рис та якостей особистості;
- формування власного ідеалу особистості;
- визначення змісту, основних цілей самовиховання відповідно суспільним і своїм власним критеріям;
- розробка програми роботи над собою, тобто визначення конкретних завдань з самовиховання;
- вибір методів і засобів досягнення бажаних результатів;
- здійснення самоконтролю за процесом самовиховання, внесення необхідних коректив.

Якщо говорити про технологію самовиховання, тобто конкретний, покроковий шлях зміни особистістю власного життя з метою самовдосконалення, слід зазначити, що *самовиховання – технологія комплексна*. Вона поєднує у собі елементи цілого ряду технологій:

- технології цілепокладання і життєтворення;
- технології самопроекування;
- технології самоменеджменту (самоуправління);
- технології створення ситуації успіху;
- сугестивної технології (самонавіювання).

У загальному процесі самовиховання можна виділити кілька етапів: самопізнання → самоаналіз → цілепокладання → розробка програм і планів самовиховання → реалізація програм самовиховання → аналіз результатів, коригування програм самовиховання.

Першим етапом роботи над собою є *самопізнання*. Об'єктами самопізнання виступають спрямованість особистості, темперамент, особливості характеру, властивості мислення, пам'яті, здібності. До найпоширеніших прийомів самопізнання належать: порівняння себе з іншими, самопостереження, самопізнання власних якостей за допомогою тестування.

Наступний етап – *самоаналіз* власних можливостей, особливостей, і на основі його – вироблення адекватної (реальної, не завищеної і не заниженої) самооцінки. На основі самопізнання у людини складається певна картина, образ власного “Я”, або “Я-концепція” (Ч.Кулі, З.Фрейд, Е.Фромм, В.Джеймс, М.Кун, Е.Берн, Р.Бернс). Під “Я-концепцією” особистості розуміють стійку, більш чи менш усвідомлювану систему уявлень людини про себе, на основі якої вона будує власну поведінку [4]. Образ “Я” – не просто відображення якихось об'єктивних даних, а соціальна установка, ставлення людини до себе, що скла-

дається з трьох компонентів: пізнавального (самопізнання), емоційного (самооцінка і ставлення до себе) та поведінкового (виявлення себе через власну поведінку).

Далі відбувається дуже важливий етап – *цілепокладання*, або визначення основних цілей самовиховання. Перш за все, слід поставити перед собою основні життєві цілі (стратегічні), а поряд з ними – цілі менш масштабні, підпорядковані основним. Життєвий замисел, наповнюючись змістом, переростає у життєву програму, різновидом якої є *програма самовиховання*. У ній вибудовується послідовність життєвих дій, спрямованих на досягнення життєвих цілей, вимальовуються проміжні етапи і періоди, передбачається набуття необхідних засобів, створення умов, як зовнішніх, матеріальних, так і внутрішніх, психологічних, інтелектуальних, емоційно-вольових.

Після того, як проаналізовані якості власної особистості, поставлені головні життєві цілі, слід розробити *план самовиховання*, тобто визначити конкретні завдання і термін їх виконання. І, нарешті, визначити методи виконання завдань. Майже всі видатні люди минулого мали свої програми самовиховання і жили відповідно до них: Л.М.Толстой, А.П.Чехов, К.Д.Ушинський, А.Ейнштейн, І.В.Моцарт та ін.

Наступним етапом у реалізації технології є *реалізація плану самовиховання*. Для того, щоб виконати план, треба його насамперед добре обдумати, окремі моменти розписати в деталях. За мудрим висловом Р.Тагора, “перші кроки завжди найважчі”. Тому спочатку слід поставити собі одне завдання, причому не дуже складне, але невідкладне. Коли студент побачить, що впорвся з одним-двома завданнями, поступово буде розширювати свої плани.

Результатом самовиховання виступає вдосконалена особистість, ті чи інші якості та риси характеру, поведінка, більш оптимально, творчо налагоджене життя. Слід проаналізувати, чи досягли студенти вже якихось з поставлених цілей: порівняти їх досягнення з планами, дати об'єктивну оцінку. Поміркувати, чи не час змінити плани самовиховання, розробити нові завдання.

З метою усвідомлення особистої цінності самовиховання, підвищення мотивації самовиховної активності студенти створювали емблеми “Самовиховання в моєму житті”; робили повідомлення про різні системи та методики самовиховання, зокрема, давньогрецьку, систему йоги, систему Д.Карнегі; виписували важливі для себе вислови відомих людей про самовихо-

вання; створювали казки за ідеями самовдосконалення особистості.

Для практичного оволодіння навичками самовиховання студентам пропонувалось вести "Щоденники особистісно-професійного самовиховання", виконувати творчі завдання:

- проілюструвати методи самовиховання прикладами з художньої літератури, історії, власного досвіду;
- познайомитись з біографіями видатних особистостей – історичних особистостей та наших сучасників і виділити основні причини, умови, мотиви, які сприяли розвитку їх як особистостей;
- зробити повідомлення на тему: "Проблема успішності у сучасному світі", "Сучасне розуміння поняття "еліта"; "Людина року", "Видатні педагоги світу", "Городянин року".

Великий інтерес у студентів викликало обговорення проблем іміджу людини як зовнішнього вираження індивідуальності особистості. "Людина – це те, що вона з себе робить. Все в собі створює сама: думки, смаки, зовнішність. Хоч багато хто заперечить, говорячи, що зовнішність дається природою. Це дійсно так, але від природи вона безбарвна, прозора, а людина додає їй фарб, прикрашає себе як ззовні, так і зсередини, духовно" (Олена Т.).

Оволодіння технологічними вміннями самовиховання здійснювалось студентами також шляхом складання програм особистісно-професійного розвитку та планів самовиховання. Аналіз розроблених студентами програм та планів самовиховання дав можливість стверджувати про розвиток у студентів технологічних умінь самовиховної діяльності: формулювати завдання самовиховної діяльності, добирати необхідні методи і засоби самовиховання, розподіляти власні зусилля самовиховної діяльності у часовому просторі.

Студентами вироблялись також власні правила життя, які, на нашу думку, досить чітко відтворюють їх ціннісні орієнтації і дають можливість виявити мотиви їх самовиховної діяльності. Наприклад: "Не говори неправди, аби не зашкодити ближньому і собі самому"; "Дорожи тим, що приносить тобі день сьогоднішній"; "Цілуй те, що передано тобі у спадок (мова, культура, земля, звичаї)"; "Залиши по собі добрий слід на цій землі"; "Не звинувачуй когось у своїх невдачах"; "Вчись на помилках інших людей, а уроки долі приймай з гордо піднятою головою"; "Не намагайся бути схожим на когось"; "Твори добро, не думаючи про винагороду"; "Будуй своє майбутнє власноруч" (Катерина І.).

До найбільш ефективних форми позааудиторної роботи зі студентами, які використовують-

ся у нашій практиці, можна віднести створення проектів ("Школа майбутнього", "Закохані у рідний край"), виконання творчих робіт (програма особистісно-професійного розвитку), проведення диспутів ("Твоє майбутнє. Яким ти його бачиш?", "Формула успіху") та читацьких конференцій. Особлива роль відводиться конкурсам професійного спрямування ("В.О.Сухомлинський – педагог, учений, громадянин", "Портрет на фоні епохи", "Нове ім'я"), тематичним вечорам, клубним формам роботи.

Основною функцією педагога у технології самовиховання є створення відповідних умов і стимулювання активності студентів, тобто цілеспрямований педагогічний супровід саморозвитку особистості, заснований на гармонізації цілей виховання і самовиховання. Головна мета такої діяльності – сприяти усвідомленому, активному самовихованню студентів.

У процесі стимулювання самовиховання педагог вирішує такі завдання [3]:

- сприяє самопізнанню студентів, формуванню у них адекватної самооцінки;
- сприяє залученню студентів до різноманітних видів діяльності та соціальних відносин і тим самим оволодінню ними системою соціальних ролей;
- допомагає студентам певним чином організувати їх життєдіяльність, відбирає з навколишніх умов необхідний матеріал;
- здійснює відбір, модифікацію і включення у навчально-виховний процес педагогічно доцільних засобів і стимулів самовиховання;
- створює умови для вільного саморозвитку студентів.

Здійснення технології самовиховання студентів можливе лише на основі демократизації та гуманізації педагогічних стосунків, співпраці педагога і студентів. Доведено, що найбільший стимулюючий вплив здійснюють ті педагоги, які самі активно займаються самовихованням.

Переорієнтація виховання на особистість, розвиток її ініціативи, самодіяльності вимагає від педагогів нової позиції та нового стилю стосунків зі студентами. У навчально-виховному процесі вони мають бути рівноправними партнерами. В процесі втілення технології самовиховання педагог і студенти мають захоплювати інших своїм прикладом, способом життя, а не закликами, як треба жити.

Ефективність технології самовиховання залежить і від психолого-педагогічної підготовки викладача. Застосування стимулів самовиховання, їх індивідуалізація вимагає від педагога більш високого рівня психолого-педагогічної підготовки, методичної майстерності, вияву творчої ініціативи і самодіяльності у розв'язан-